

ШЕВЧЕНКІАНА У ВИСТАВКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Стаття присвячена висвітленню образу Великого Кобзаря в експозиційно-виставковій діяльності Музею історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: Тарас Шевченко, виставка, музей, університет.

Ім'я Тараса Шевченка історично тісно пов'язано з Київським університетом. Працюючи художником в Археографічній комісії, що базувалася в університетських стінах, молодий Шевченко мріяв викладати малювання студентам. Серед чотирьох претендентів на посаду вчителя малювання в університеті, Шевченко був обраний кращим і призначений на цю посаду. Але, на жаль, не судилося... За причетність до Кирило-Мефодіївського братства, Тараса заарештували та заслали в солдати на довгих десять років із забороною писати і малювати. Повернутися назад він вже не зміг, але ім'я його повернулось до нашої рідної Alma Mater, коли у 1939 році іменем Великого Кобзаря було названо наш університет. З тих пір він став Шевченковим університетом.

Музей історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відкритий у 1978 році, завжди був активним організатором низки різноманітних заходів, присвячених Кобзарю, а також інших ювілейних проєктів, які відбувались у стінах університету. Серед них слід виділити такі, які останнім часом особливо запам'яталися відвідувачам: виставка художніх робіт Заслуженого художника України Надії Нікіфорової під назвою «Шевченкіана Надії»; документальна виставка, присвячена Кирило-Мефодіївському братству під назвою «...І спізнаєте правду, і правда визволить вас»; виставка екслібрисів художника-графіка, члена Національної спілки художників України Бориса Романова під назвою «Мій Шевченко»; виставка ілюстративної графіки члена Національної спілки художників України Олександра Пелешка під назвою «Гортаючи сторінки Кобзаря».

5 березня 2014 року в Музеї історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулося відкриття виставки художніх робіт Заслуженого художника України Надії Нікіфорової «Шевченкіана Надії», присвяченої 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка.

Надія Яківна Нікіфорова – відома черкаська художниця, член Національної спілки художників України та Всеукраїнського об'єднання художників БЖ-АРТ. Народилася вона у 1953 році на Черкащині в селищі Верхнячка. Закінчила Харківське Державне художнє училище та Ленінградський Державний інститут театру, музики і кінематографії (факультет сценографії). З 1980 року працює художником-постановником Черкаського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка¹.

В дитинстві Надія закохалася у твори Шевченка, від якого ввібрала в себе високу духовність. А через творчий досвід, придбаний на театральній сцені, до неї прийшло мистецтво живопису. Десять років вона йшла до показу глядачеві своїх станкових полотен, характерною рисою яких є українська самобутність.

Ще навесні 2001 року під час подорожі Шевченківськими місцями Надія Яківна задумала написати картини із циклу «Шевченкіана»².

На виставці, що проходила в стінах Київського університету, «Шевченкіана» Надії Нікіфорової була представлена неперевершеними художніми роботами майстрині³. Неабияку увагу відразу привернув портрет Тараса Шевченка «Вічність» (2003–2007 рр.), написаний на основі світлини 1859 року⁴. Портрет складається зі 144 фрагментів, кожен з яких має свій сюжет. Серед них ілюстрації авторки до творів Кобзаря, копії робіт самого Шевченка, портрети історичних постатей, гетьманів України, козаків-Мамаїв, українські краєвиди. Кожна мініатюра розповідає про творчий шлях Тараса та героїв його творів⁵.

Художниця застосувала самобутню авторську техніку фрагментарного живопису і при виконанні портрета молодого Шевченка. Її робота «Учітесь, читайте...» (2011 р.) була створена

нею на основі відомого автопортрету молодого Тараса, який він написав у 1840 році. Портрет доповнений тематичними картинами-рушниками «Соняхи». Основна ідея цієї роботи – об'єднання України, її сонячного майбутнього⁶.

Не залишив байдужими відвідувачів виставки триптих «Гайдамаки» (2011–2013 рр.), де переплетені дві сюжетні лінії – кохання Яреми та Оксани, а також боротьба українського народу за національну та соціальну справедливість в роки гайдамацького повстання під назвою Коліївщина⁷.

Центр виставки прикрашало зображення Пресвятої Богородиці – картина «Марія» (2009–2012 рр.), виконана в традиційних іконописних червоно-золотавих кольорах, яка увінчує опівані у творах поета образи прекрасних українських жінок. Картини «Катерина», «Сестри», «Наймичка» та «Причинна» вражають глибиною та трагічністю піднятої проблеми – нелегкої долі українки⁸.

Хрестоподібна композиція «Заповіт» завершала виставку робіт Надії Нікіфорової⁹. Цим твором авторка вшанувала пам'ять великого Кобзаря, зображаючи всі відомі автопортрети Шевченка, оточені гілками тисячолітнього дубу. Композиція обрамлена українськими орнаментами та постатями кобзарів.

Картини художниці, орієнтовані на народні джерела, мають національний характер, висвітлюють патріотичне ставлення до Батьківщини.

Художні твори Надії Нікіфорової випромінюють добро й красу, що є категоріями вічними і безсмертними. Вони нагадують сучасникам про високу цінність творчої спадщини великого митця – художника, поета і філософа Тараса Шевченка, який підняв на вершину світової слави культуру України.

Виставка Надії Нікіфорової користувалась такою величезною популярністю, що демонструвалася в стінах Київського університету цілих чотири роки, її прекрасними роботами захоплювались тисячі людей.

У березні 2015 року в Музеї історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, було відкрито унікальну документальну виставку під назвою «...І спізнаєте правду, і правда визволить вас» (Євангеліє від Івана, глава 8, стих 32), присвячену 170-річчю заснування Кирило-Мефодіївського братства (товариства) – першої української таємної політичної організації, яка діяла в Києві протягом грудня 1845 – березня 1847 років¹⁰.

Відомі слова Спасителя, зафіксовані євангелістом Іваном, стали життєвим кредом для невеличкої групи української інтелігенції, яка наприкінці 1845 р. в Києві створила легендарне Кирило-Мефодіївське братство. Саме таке посилення: «Іоан, гл. VIII, ст. 32», було викарбуване на особистій печатці одного з лідерів та ідеологів братства, викладача Київського університету Миколи Костомарова. Шукаючи правду, гідність, свободу братчики пройшли тернистий шлях становлення власного світогляду, який привів їх до ідей просвіти слов'янства, рівності та автономності слов'янських націй у майбутній загальнослов'янській державі.

За свої демократичні й гуманістичні переконання молодим людям довелося заплатити високу ціну – арешти, слідства, ув'язнення, заслання, моральні та фізичні страждання. Про все це розповідали архівні документи, представлені на виставці, які дозволили відвідувачам ближче познайомитися з головними учасниками Кирило-Мефодіївського братства – новітніми апостолами слов'янства; з першоджерел дізнатися про їхні основні ідеї; побачити «ціну» зради.

Виставка була підготовлена на базі документів слідства, оригінали яких зберігаються в Державному архіві Російської Федерації у Москві, а копії в Центральному державному історичному архіві України в Києві. Також для роботи над виставкою було залучено цілу низку копій малярських робіт Тараса Шевченка, зроблених з оригіналів, які зберігаються в Національному музеї Тараса Шевченка в Києві.

Копітку тривалу роботу над збором та оцифруванням всіх доступних і найнеобхідніших для створення виставки документів та матеріалів (понад 5 тисяч документів із 19 томів слідчої справи на учасників Кирило-Мефодіївського братства, отриманих з Центрального державного історичного архіву України; понад 300 художніх робіт Тараса Шевченка, фотографії його особистих речей, книг тощо, отриманих від вітчизняних музейних установ) було проведено співробітниками Музею історії університету Іваном Патриляком і Людмилою Кругловою.

Детальне ознайомлення з історією Кирило-Мефодіївського братства дозволила окреслити головні вектори створення цієї виставки. У зв'язку з відсутністю реальних музейних предметів (автентичних речових експонатів, оригінальних документів, картин тощо) всю виставку відразу запланували розгорнути, спираючись на виготовлення точних високоякісних копій як документів, так і малярських робіт Кобзаря. Концептуально виставка являла собою певний синтез

копій історичних документів (статутних матеріалів товариства й слідчих справ на учасників братства, біографічних відомостей), а також копій головних мистецьких робіт Тараса Шевченка його київського періоду життя.

Під час роботи над виставкою було встановлено, що головний масив документів з історії товариства (18 із 19 томів слідчої справи), на жаль, зберігається в Москві у Державному архіві Російської Федерації, а один том (який безпосередньо стосується слідства над Тарасом Шевченком у 1939 р. переданий до Національного музею Тараса Шевченка в Києві).

У 1990 р. Інститут української археографії імені М. Грушевського в Києві опублікував найповніший тритомний збірник документів з історії Кирило-Мефодіївського товариства, в основу якого покладено слідчі документи з Москви серед яких є також головні програмні документи товариства¹¹. У 1980-ті роки, спеціально для підготовки збірника москвичі передали в Інститут історії України НАН України (тоді майбутній Інститут археографії ще був частиною Інституту історії) фотокопії документів з історії товариства, виготовлені ще в 1959 році. Інститут історії у 1989–1990 роки всі фотокопії передав до Центрального державного історичного архіву України в Києві¹².

Загалом виставка включала шість розділів. Перший розділ мав назву «Камінь, яким знехтували будівничі, став наріжним каменем» (Псалом 118(117), стих 22). Ці слова з псалтиря стали завершальними словами програмного твору братчиків «Книги буття українського народу», а також вони використовувалися в якості епіграфа Тарасом Шевченком для поеми «Єретик», яка була написана в період творення братства. В першому розділі, мовою документів, розповідалась загальна історія виникнення братства і були подані короткі біографічні відомості про всіх основних дієвих осіб братства з їхніми портретами.

Другий розділ «Ідеї та дії» розкривав зміст основних програмних творів Кирило-Мефодіївців: Статуту товариства, «Книги буття українського народу», «Звернень до братів-українців і братів-росіян», листівок, проекту конституції Г. Андрузького тощо.

Третій розділ «Донос» висвітлював зміст доносів студента О. Петрова, його особисту долю.

Четвертий розділ «Арешти» розповідав про процес арештів провідних діячів братства, крізь призму поліцейських звітів.

П'ятий розділ «Слідство» містив інформацію про хід слідства, на основі протоколів поліції.

Шостий розділ «Вироки» включав документи з вироками братчикам, інформацію про відбування ними заслання тощо.

Музеєм історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, за згодою Державного історичного архіву, для підготовки виставки було оцифровано понад п'ять тисяч документів слідчої справи Кирило-Мефодіївців.

Також, за підтримки дирекції Національного музею Тараса Шевченка в Києві, були отримані високоякісні цифрові копії малярських робіт Шевченка, які активно використовувались під час проведення виставки та прикрасили її експозицію.

21 березня 2018 року в Музеї історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулося відкриття виставки екслібрисів художника-графіка, члена Національної спілки художників України Бориса Романова під назвою «Мій Шевченко».

Екслібрис – книжковий знак, невелика художньо виконана етикетка, де вказано прізвище володаря книги. Нерозривно пов'язаний із книгою та книжковою ілюстрацією, екслібрис нині отримав статус окремого художнього твору – мініатюрного за розміром і лаконічного за змістом¹³.

Автор робіт – лауреат, дипломант міжнародних конкурсів та виставок екслібрисів, учасник понад 40 всеукраїнських і міжнародних художніх виставок та 10 персональних виставок малої графіки.

Борис Миколайович Романов народився 13 січня 1949 року в місті Дружківка (Донецька обл.). У 1972 році закінчив Харківський художньо-промисловий інститут, відділення графічного дизайну. Після закінчення інституту він переїхав до Сєвєродонецька, де до 2010 року працював за фахом – художник-дизайнер на Сєвєродонецькому об'єднанні «АЗОТ». Одночасно з 1986 року Борис Миколайович займався гравюрою, графікою і мініатюрою. В 2017 році світ побачила книга «Мій Шевченко – екслібриси Бориса Романова»¹⁴. В мініатюрних композиціях художник відтворив цілу віху з життя Тараса Григоровича Шевченка.

Шевченкіана займає особливе місце у творчості Бориса Романова. Це тема, в якій художник знайшов себе. До дня народження Кобзаря щороку він створює новий екслібрис. Його «Шевченкіана» досить оригінальна, не подібна до творчості інших українських майстрів книжкового знаку, які звертались у своїй творчості до постаті Тараса Шевченка.

На виставці була представлена 21 графічна мініатюра Бориса Романова. Загалом у творчому доробку художника 400 робіт. Автор присвятив ці книжкові знаки своїм друзям, відомим українським письменникам та науковцям, акторам, музикантам, художникам.

У відкритті виставки взяли участь проректор з науково-педагогічної роботи університету Володимир Бугров, радник Міністра культури України, заслужена артистка України Анжеліка Рудницька, Президент українського екслібрис-клубу Петро Нестеренко, Народна артистка України Світлана Мирвода, голова Київської організації Національної спілки художників України Віктор Коновал, голова секції декоративно-прикладного мистецтва Національної спілки художників України Володимир Балибердін, художниця Галина Дюговська, працівники Обласного управління культури Луганської області Олена Крикуненко та Ганна Саган, співробітники університету.

17 вересня 2019 року в Музеї історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, з нагоди 185-ї річниці нашої рідної *Alma Mater*, відбулося відкриття виставки ілюстративної графіки члена Національної спілки художників України Олександра Пелешка під назвою «Гортаючи сторінки Кобзаря».

До уваги відвідувачів були представлені художні роботи, виконані в оригінальній авторській техніці «сграфітографії», джерелом натхнення яких стали вірші великого Кобзаря¹⁵.

Ранні роботи виконані у 1990-і роки. Основна частина представлених картин була створена у 2013–2014 роках.

Бажання зробити зоровий акомпанемент до шевченкових рядків пронизує творчий шлях художника ще зі студентських років і не є завершеною роботою, вона продовжується і досі. У дні Всеукраїнського свята, яким став 205-й ювілей Тараса Шевченка, автор запропонував свій доробок до уваги шанувальників мистецтва.

Олександр Петрович Пелешко народився 1 лютого 1956 року у місті Тульчині Вінницької області¹⁶. Початково здобув мистецьку освіту у художній студії. Згодом у 1991 році закінчив Львівський поліграфічний інститут ім. Івана Федорова (зараз Українська Академія друкарства) та здобув фах художника-графіка, співпрацював з видавництвом «Веселка».

Творчу діяльність розпочав у 1986 році. З 1991 року брав участь у понад сорока Всеукраїнських, обласних, міжрегіональних, міських виставках графіки та живопису, був учасником скульптурних пленерів. Працює в техніці графіки, олійного, акварельного та воскового живопису. Багато робіт Олександра Петровича знаходяться у приватних колекціях України та за кордоном.

Багато років присвятив педагогічній діяльності. Він став одним із фундаторів Ямпільської спеціалізованої школи художньо-музичного профілю на Вінниччині. Зараз викладає предмети образотворчого циклу у Вінницькому будівельно-архітектурному коледжі КНУБА.

На виставці були представлені графічні твори у авторській техніці, що базується на застосуванні двох технік – «монументальному сграфіто» та станковій «гратографії». Сутність однієї і другої у «вишкрябуванні» верхнього шару фарби, добуваючи нижній. На дерев'яну основу наноситься фарба різного кольору. Далі, поступово знімаючи один шар за іншим, художник створює потрібну кольорову гаму, штрихуванням викарбовує об'єм. Окрім оригінальної техніки, роботи відрізняються яскравою образністю, національним колоритом, ефектною композицією. Манера автора посиляється на традиції народного мистецтва у малярстві і, водночас, найкращі взірці української ілюстрації. Кольорова гама композицій складається з контрастних кольорів, але це не вносить дисгармонії в її сприйнятті. Стилізовано перебільшені елементи нагадують мистецтво різьблення по дереву, декоративні килими, витинанки, тощо. Зішкрябування дає мерехтливу гру кольорів, що нагадує манеру імпресіоністів, а завдяки товщині фарбних шарів створює ефект об'ємного зображення, відчуття просторовості сюжету.

Шевченківська серія ілюструє невеликі віршовані твори, такі як «Тополя», «Якби мені черевички», «Сон» та ін., але є ілюстрації до великих епічних творів: «Утоплена», «Перебендя», «Наймичка», «Гайдамаки». Всі вони об'єднані однією думкою про важку трагічну історію нашого народу. Усі композиції зв'язані однією «червоною ниткою» – це небо. По ньому плывуть хмари, світить сонце, визирає місяць, вони мовчки спостерігають, що відбувається на стражденній, але такій прекрасній українській землі.

На відкриття виставки Олександра Пелешка завітали та виступили: проректор з наукової роботи Віктор Мартинюк; декан історичного факультету, професор Іван Патриляк; завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, професор Марина Палієнко; президент громадської організації «Жінки майбутнього» Людмила Черватюк; доцент кафедри українознавства Київського національного університету будівництва та архітектури Марія Сметанська.

Студенти, викладачі та співробітники Університету й інших вищих навчальних закладів м. Києва, які були присутні на відкритті виставки, мали змогу насолодитися переглядом чудо-

вих картин та почути розповідь автора робіт про техніку виготовлення цих графічних творів і вірші дружини автора – української письменниці та поетеси Лариси Сичко, присвячені Кобзарю.

(Присвята Т. Г. Шевченку)

Хатинка біла в два віконця –
Мужицьке вбоге житло.
Їй вдячні люди аж до сонця
За те, що в ній колись було.

Вже два століття не стихають
Розмови про хатинку ту,
Стару похилену під гаєм,
В густім Кирилівським саду

Зайдеш – там лавка, стіл, ряднина,
Лежанка й піч коло дверей,
З лози колиска до бантини
підв'язана – це для дітей.

В куточку ясла для ягнятки,
Бо взимку ж мерзне у хліві.
В колисці ж наче янголятко –
Дитя кріпацької сім'ї
Воно й не дивно. В кожній хаті
Тоді водилося таке:
В кутку телятко чи ягнятко,
В колисці ж спить дитя людське.

Та навіть в Божої родини
Дитя вродилося в хліві!
Що ж тут такого? От новина!..
Та цитуйте ж люде! Ми – «малі»!

Такі «малі», що і не смієм
На це кривить свої уста!
Святим Божественним елієм
Омита хатка та проста.

У тій оселі край дороги,
На самім покуті села,
Благословенна мати Богом
Тараса-сина сповила.

Проста кріпачка Катерина
Із Моринецьких бойківчан
Подарувала Світу сина,
Кому не рівня цар і пан

Не шатами, не сріблом-злотом
Господь Тараса наділив.
Поетом, Кобзарем, Пророком
По Світу йти благословив.

І він пішов у світ широкий,
Спроваджений старим дяком,
В світ поневолений жорстокий
Із тої хатки над ставком.

Спочатку босими ногами
Він торував свої путі,
Не раз був битий палюгами –
З панами жарти не прості.

Та не зламали його волі:
Ні Петербург, ні Мангишлак
І в вітром вибіленім полі
Писав, творив Пророк-кріпак.

Моливсь і плакав за Україну –
Невільницю у своїм краю.
З молитвами до Бога линув
За долю нашу і свою...

Лишив нам спадщину багату –
Пророцтва, що й тепер живі.
На будні наші, і на свята –
Все є в святому Кобзарі!

То ж цій хатинці в два віконця,
Де перший крок ступив Тарас,
Ми вдячні будем аж до сонця!
Вона, як Божий храм для нас!
Лариса Сичко. 2017 р.

Отже, окрім висвітлення образу Тараса Шевченка в матеріалах основної експозиції, Музей неодноразово готував та влаштовував різноманітні документальні та художні виставки, які яскраво доповнювали та збагачували стаціонарну частину експозиції, присвячену Кобзарю.

Таким чином, Шевченкіана посідає важливе місце у експозиційно-виставковій діяльності Музею історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тому що його доля тісно зв'язана з історією Київського університету – провідного науково-навчального закладу України, який нині з гордістю носить ім'я Великого Кобзаря.

¹ Нікіфорова Н. Джерело натхнення. – К., 2013. – 158 с.

² Гончар Ю. Живописне втілення Шевченкових смислів / Нікіфорова Н. Вказ. праця. – С. 155.

³ Клименко Н. Шевченкіана Надії / Там само. – С. 13–19.

⁴ Ребякова Н. Погляд на «Вічність» / Там само. – С. 23–25.

⁵ Брижицька С. Біле мовчання... / Там само. – С. 48–49.

⁶ Гончар Ю. Триптих «На чистій, широкій, на вольній землі» / Там само. – С. 141–142.

⁷ Гончар Ю. Пенталогія «Гайдамаки» / Там само. – С. 88–89.

⁸ Гончар Ю. Триптих «Пренепорочна, благая!» / Там само. – С. 73–74.

⁹ Там само. – С. 153.

¹⁰ Бойко М. П. Кирило-Мефодіївське товариства: філософські та культурологічні ідеї національної самосвідомості та державотворення / Дніпродзержинський держ. технічний ун-т. – Дніпродзержинськ, 2006. – 452 с.

¹¹ Кирило-Мефодіївське товариство. У трьох томах / Упорядники М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. – К., 1990. – Т. 1. – 544 с.; Т. 2. – 696 с.; Т. 3. – 440 с.

¹² Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. КМФ-13. – Оп.1. «Слідча справа про Кирило-Мефодіївське товариство (1732–1916)»: спр. 6. «О художнике Шевченко» (1732 р. – 30 квітня 1858 р.). – 176 кадрів.

¹³ Нестеренко П. Історія українського екслібриса. – К., 2010. – 328 с.

¹⁴ Забирко Т. Екслібрис: Шевченкіана Бориса Романова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sever.lg.ua/2014-01-27-ekslibris-borisa-romanova>

¹⁵ Шевченко Т. Кобзар. – Прага, 1876. – 414 с.

¹⁶ Барнасюк Олександр. Пелешко Олександр Петрович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vocnt.org.ua/master/peleshko>

Стаття посвящена отображенню образу Великого Кобзаря в експозиційно-виставочній діяльності Музея історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, виставка, музей, університет.

The article is devoted to the image of the Great Kobzar in the exhibition activities of the Museum of History of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Keywords: Taras Shevchenko, exhibition, museum, university.